

BARCELONA 1550-1700. UNA CIUTAT D'ATRACCIÓ DE CATALANS I ESTRANGERS

JAUME DANTÍ I RIU
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ¹

Tot i la llarga i productiva trajectòria dels estudis de demografia històrica, els referits a la mobilitat de la població han estat els que han avançat amb recerques més limitades, malgrat la major atenció que van merèixer a partir de 1970, si més no per a l'època moderna.² A Catalunya gran part de la recerca s'ha focalitzat en l'estudi de la immigració francesa, sens dubte important però també d'incidència diversa en unes o altres àrees del territori. De manera més indirecta s'han constatat, encara que no quantificat, els desplaçaments des de pobles petits i rurals cap a viles o ciutats properes, en la mesura que els índexs de creixement d'uns i altres resulten diferents.

D'altra banda, com han assenyalat Jan i Leo Lucassen, a l'època moderna les ciutats necessiten molts immigrants com a resultat dels majors efectes de les crisis de mortalitat en l'espai urbà i també per les possibilitats de millorament econòmic que s'oferien en les conjuntures de creixement.³ En aquest sentit les migracions cap a les ciutats s'interpreten com a factor regulador, més enllà de la compensació entre naixements i defuncions. Des d'aquesta perspectiva, les migracions haurien esdevingut un element clau per a l'economia urbana.⁴ El cert és que en els segles XVI i XVII, en l'àmbit mediterrani, es va produir efectivament una important atracció per part de les ciutats italianes i castellanes.

A Catalunya la recuperació i el creixement demogràfic del segle XVI van ser més lents, a la primera meitat encara alguns pobles perdien població o es mante-

nien estancats. Als efectes de les crisis baixmedievales, que van ser presents fins el darrer quart del segle XV, s'hi afegiren les crisis de mortalitat periòdiques per diferents brots de pesta, 1493-1494, 1497, 1501, 1507 i 1515, que es deixaren sentir a la ciutat de Barcelona i també en altres indrets del Principat.⁵ Un reflex d'aquella situació, tot i que fos exagerada per propiciar l'atenció reial, fou la carta tramesa pels consellers barcelonins a Ferran II el 1480 quan deien: «De totes les angoixes que passam és aquesta la major, que vehem venir aquesta ciutat a ésser menor que Granollers.»⁶ Per contra, al final d'aquell segle canviava la perspectiva i ja constataren l'atracció que feia la ciutat en relació amb la recuperació de l'activitat manufacturera: «Cascun dia crexen de novells pobladors que venen de diverses parts per fer lo exercici e art de les lanes e draperia».⁷

L'estudi sobre l'atracció de la ciutat de Barcelona entre 1550 i 1700 es farà en tres contextos diferents que es produïren de manera successiva: el del creixement més o menys llarg a partir de mitjan segle XVI i fins a les primeres dècades del XVII; el de la crisi de mitjan segle XVII; i, finalment, el del redreç del darrer terç d'aquella centúria. Cadascuna d'aquelles conjuntures comportava unes condicions distintes que afavorien o frenaven la mobilitat i que alhora expliquen la tipologia distinta dels que participaven en aquells desplaçaments.

D'altra banda, el període analitzat es correspon amb el procés de la creixent articulació del territori, amb la creació i consolidació d'una xarxa urbana principal que tenia Barcelona com a centre i que al mateix temps s'enllaçava amb una sèrie de xarxes secundàries que

1. Aquest treball està emmarcat en el projecte «Espacios conectados a lo largo del tiempo. Cataluña y el mundo mediterráneo en los siglos XVII y XVIII» (PGC2018-094197-B-100), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

2. Narcís CASTELLS I CALZADA, «Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona (1473-1576)», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 65-74.

3. Jan LUCASSEN i Leo LUCASSEN, «The mobility transition revisited, 1500-1900: what the case of Europe can offer to global history», *The Journal of Global History* (Londres), núm. 4 (2009), p. 347-377.

4. Jean DE VRIES, *European urbanization 1500-1800*, Londres, Methuen, 1984, p. 199.

5. Gaspar FELIU I MONTFORT, «La demografia baixmedieval catalana. Estat de la qüestió i propostes de futur», *Revista d'Història Medieval* (Barcelona), núm. 10 (1999), p. 13-43; Albert GARCÍA ESPUCHE i Manuel GUÀRDIA BASSOLS, «Consolidació d'una estructura urbana: 1300-1516», a Jaume SOBREQUÉS CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3: *La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 11.

6. Text citat a Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona: 1479-1516*, vol. 3, Barcelona, Universitat de Catalunya, 1936, p. 82.

7. Text citat a Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona: 1479-1516*, vol. 2, Barcelona, Universitat de Catalunya, 1936, p. 262.

contribuïen a integrar bona part del Principat.⁸ Fou justament l'esmentada articulació la que explica les característiques del creixement i les possibilitats de la recuperació després de la crisi de mitjan segle XVII que esdevingué el fonament de la nova etapa d'expansió en el segle XVIII.⁹

Un altre aspecte contextual és sens dubte el del manteniment de les relacions mediterrànies tot i el «gir atlàntic» que es produïa en el segle XVI. Es tractava d'unes relacions que si bé també s'havien vist afectades per la crisi baixmedieval, no havien deixat de ser les tradicionals del comerç català i per aquest mateix motiu continuaven sent les principals durant aquell segle, i més amb la intensificació que van tenir a partir de 1570, fet que també quedava reflectit en la important ampliació de les drassanes barcelonines de finals del segle XVI i inicis del XVII.¹⁰

Una darrera consideració contextual i de caràcter més general és el canvi d'apreciació, que la historiografia de les últimes dècades ja recull, sobre la noció de decadència catalana dels segles XVI i XVII, afirmació clarament superada a mesura que la recerca hi ha anat aprofundint i que era motivada per una limitada dedicació a l'anàlisi demogràfica i econòmica d'aquelles dues centúries, alhora que estretament vinculada al que suposava la nova realitat política d'integració en la monarquia hispànica.¹¹ Aquella visió es pot considerar superada i en aquest sentit no hi ha gaires dubtes sobre el creixement important que es produí entre mitjan segle XVI i si més no fins entorn de 1630, s'han qüestionat els límits de la crisi més profunda entre 1640 i 1660 i s'ha confirmat el redreç a partir de 1660-1670, amb una perspectiva més global i menys centrada a la mateixa ciutat de Barcelona.¹²

En aquest marc, doncs, i des d'una perspectiva més qualitativa que quantitativa, s'analitzarà la doble via de mobilitat vers la ciutat de Barcelona. En primer lloc l'atracció que la ciutat feia sobre els catalans, ja fos com a resultat de l'estructura social de les zones rurals, ja fos

per les possibilitats econòmiques, d'integració social i d'ascens que la capitalitat de Barcelona oferia. En segon lloc ens fixarem en els moviments d'immigració d'estrangers, especialment en el cas dels francesos en la seva aportació al creixement demogràfic i econòmic, però també en els d'altres com els italians, bàsicament en relació amb l'activitat comercial ja que es tractava d'un nombre més reduït.

DEL CAMP I/O LA VILA A LA CIUTAT

Amb les limitacions pròpies de les fonts disponibles per a l'anàlisi demogràfica del període, els fogatges i encara amb la dificultat que en el de 1553 no hi ha Barcelona, els sacramentaris únicament de la parroquia dels Sants Just i Pastor i el cadastre de 1716, les magnituds de les xifres absolutes de població no poden passar de ser aproximacions. Més difícil resulta encara l'estudi dels desplaçaments de població que es fonamenten en els llibres de matrimonis, els llibres d'esposalles de la Catedral, els informes d'expedients matrimonials de la diòcesi (1570-1649), la matrícula de francesos de 1637 i el registre de l'Hospital de la Santa Creu, fonts que es referien a situacions i fets diferents que han de ser preses com a indicadors més que no pas per assegurar-ne els valors quantitius.¹³

Pel que fa al marc de les xifres absolutes de la ciutat de Barcelona, l'aproximació feta per Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia Bassols donava un punt de partida d'entorn de 5.000 focs el 1480 que el 1516 arribava als 6.364, valor que seria força semblant al desconegut de 1553; el creixement de la segona meitat del segle XVI i fins entrat el XVII el mostrarien els 9.000 focs de 1613, que el 1640 haurien baixat fins els 7.319, descens que encara es podia perllongar fins entorn de 1670, mentre que el 1718 el volum d'habitants calculat per Llorenç Ferrer podia ser d'uns 49.000.¹⁴

D'aquelles dades se'n desprenen algunes de les característiques de l'evolució demogràfica barcelonina. Evidencien les dificultats del redreç de la crisi baixmedieval ja que les xifres de 1480 encara eren inferiors a les del fogatge de 1464 (7.600 focs). S'hauria produït una recuperació fins a 1516 malgrat l'existència del

8. Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998, p. 323-330.

9. Jaume DANTÍ I RIU (coord.), *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2015, p. 29-44.

10. Jaume DANTÍ I RIU (coord.), *Relacions mediterrànies a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2018, p. 15-45.

11. Joaquim NADAL I FARRERAS, *Dos segles d'obscuritat (XVI-XVII)*, Barcelona, Editorial Dopesa, 1979; Núria SALES I FOLCH, *Història de Catalunya*, vol. 4: *Els segles de la decadència. Segles XVI-XVIII*, Barcelona: Edicions 62, 1989.

12. Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*; Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres: Economía i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic, Eumo, 2004; Jaume DANTÍ I RIU, «Món rural i món urbà. Els Guàrdia de Castellterçol, paraires i arrendataris del glaç», *Pedralbes: revista d'història moderna* (Barcelona), vol. 28, núm. 2 (2008), p. 887-904.

13. Una aportació significativa és la que es desprèn de l'exploració sistemàtica del llibre d'esposalles de la Catedral de Barcelona, que només havien estat utilitzats parcialment, a través del projecte *Barcelona Historical Marriage Database*, dirigit per Anna Cabrés; els llibres constitueixen una font d'informació de gran valor i llarg abast cronològic (1451-1905).

14. Albert GARCIA ESPUCHE i Manuel GUÀRDIA BASSOLS, *Espai i societat a la Barcelona preindustrial*, Barcelona, La Magrana, 1986; Llorenç FERRER ALÒS, «Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials», *Estudis d'Història Agrària* (Barcelona), núm. 20 (2007), p. 17-68.

seguit de crisis de mortalitat esmentades, situació que només podria explicar-se per l'existència d'una aportació immigrant en aquell període. El creixement significatiu del segle XVI hauria estat a la segona meitat, mentre que la primera hauria estat pràcticament d'estancament. El canvi de tendència en el segle XVII s'iniciava a partir de 1620 i s'accentuava la crisi entre 1640 i 1660, tenint en compte els efectes de les crisis de mortalitat de 1629-1631 i de 1651. Pel que fa a l'impacte d'aquesta darrera crisi epidèmica resulten totalment excessives les dades que ofereixen els contemporanis, Miquel Parets parla de 40.000 morts i Narcís Feliu de la Penya de 36.000.¹⁵ Sobre el redreç del darrer quart del segle, la magnitud posa en qüestió el possible valor de sortida, en qualsevol cas resulta significativa la correcció que s'ha pogut fer sobre les dades de la segona dècada del segle XVIII que indiquen un punt de partida més alt d'aquella centúria i per tant en moderen el creixement general.

Així doncs, pel que fa a l'atracció que la ciutat va poder fer sobre la població d'altres indrets del territori s'ha d'analitzar en dues conjuntures diferents, la de creixement i la de crisi i penúria. El moviment camp ciutat s'ha observat de manera general a Catalunya ja en la primera meitat del segle XVI. Un desplaçament que es feia des dels pobles més petits cap a les ciutats i les viles mercat de l'entorn, motiu pel qual aquells encara perdien població i no fou fins a la segona meitat que el creixement es generalitzà.

L'emigració cap a Barcelona s'ha basat fonamentalment en els registres de l'Hospital de la Santa Creu i per tant sense pretensió de desprendre'n valors absoluts.¹⁶ Una primera constatació és el major volum de presència de migrants procedents de la zona pirinenca (Cerdanya, Val d'Aran i Pallars), conjuntament amb els més pròxims del Baix Llobregat. El segon lloc l'ocupaven els que procedien de les zones de pas entre aquella àrea muntanyenca i Barcelona, del Berguedà, el Bages i Osona, si bé en aquests casos no és possible assegurar si eren efectivament d'aquestes zones o també eren pirinencs situats temporalment en poblacions d'aquelles vies.

També es constaten uns certs canvis durant aquell període. El més significatiu és el de la reducció progres-

siva dels immigrants més llunyans, dels pirinencs, molt presents fins entorn de 1580 i gairebé absents en el segle XVII. Per contra, augmentaven els de la Catalunya central i els de l'eix Barcelona-Vic, sempre amb presència important dels procedents del Baix Llobregat i del Vallès Oriental. La mobilitat del segle XVII reflectia clarament la major articulació del territori ja que es desenvolupava a l'interior de les principals xarxes urbanes. Amb tot, caldrien estudis més acurats, a través dels sacramentals i les llicències matrimonials, ja que fins ara sabem únicament que el nombre de forans catalans de la parròquia dels Sants Just i Pastor augmentà en el darrer quart del segle XVI i entre 1611 i 1650, mentre que es reduïa entre 1652 i 1670, comportament versemblant segons les conjuntures.

Les motivacions per a l'emigració cap a la ciutat eren prou diverses. En els anys de crisi de 1650-1651 coincidien per una banda la penúria provocada per una sequera extrema amb la corresponent alça del preu del gra i la fam en alguns indrets. L'anada a la ciutat podia facilitar l'accés a l'abastament públic i ni que fos viure de la caritat. D'altra banda, el 1651 no només es produí l'embat de la pesta sinó que també en molts indrets patien els efectes dels allotjaments militars i de la guerra amb la monarquia hispànica, davant d'aquella situació consta la fugida de població cap a Barcelona, sobretot des de zones de ponent i de la Catalunya central, en aquest sentit caldria interpretar el desplaçament cap a la ciutat com a refugi, malgrat que en temps de contagi el risc d'emmalaltir encara era més elevat.¹⁷

Més enllà de les circumstàncies extraordinàries, el trasllat a la ciutat també era una de les conseqüències del sistema de l'hereu, establert a partir dels segles XI-XIII. Els fills cabalers de les zones rurals, si no podien contraure matrimoni amb una pubilla, sovint passaven a ser aprenents d'un ofici artesà que podien trobar en el nucli d'hàbitat concentrat del propi poble, a la sagrera, en alguna de les viles mercat properes i quan era possible a Barcelona mateix, tot plegat amb l'ajut dels diners de la llegítima que havien rebut.

Es coneix bé el cas del Maresme, estudiat per Benet Oliva, en el qual, tot i l'atracció que feia la vila de Mataró, sobretot des del segle XVII, de diverses famílies en van sortir fills que se situaren a Barcelona com a artesans (assaonadors, taverners, paraires, candelers de cera, sombrerers, argenters) i fins i tot algun com a negociant.¹⁸ El progrés i la integració a la ciutat passaven sovint per aconseguir enllaços matrimonials dins

15. Miquel PARETS, *Dietari d'un any de pesta. Barcelona 1651*, eds. Xavier TORRES SANS i James S. AMELANG, Vic, Eumo, 1989; Narcís FELIU DE LA PENYA i FARELL, *Anales de Cataluña y epílogo breve de los progressos, y famosos hechos de la nación catalana, de sus santos, reliquias, conventos, y singulares grandezas; y de los más señalados, y eminentes varones, que en santidad, armas, y letras han florecido desde la primera población de España Año del Mundo 1788, antes del Nacimiento de Christo 2174 y del Diluvio 143, hasta el presente de 1709*, vol. 3: *Contiene los sucesos del año 1458 hasta el de 1709*, Barcelona, Juan Pablo Martí, 1709, p. 316.

16. Jordi NADAL OLLER i Emili GIRALT I RAVENTÓS, *La population catalane de 1553 a 1717: l'immigration française et les autres facteurs de son développement*, París, SEVPEN, 1960.

17. José Luís BELTRAN MOYA, «Sociedad y peste en la Barcelona de 1651», *Manuscritos: revista d'història moderna* (Bellaterra), núm. 8 (1990), p. 255-282.

18. Benet OLIVA I RICÓS, *La generació de Feliu de la Penya: Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, Lleida, Universitat de Lleida, 2001, p. 55-57.

del propi sector d'ofici, però també en perspectiva d'ascens social amb l'accés a botiguers i a l'estament de mercaders. Alguns d'ells, a la segona meitat del segle XVII, aconseguiren el títol de Ciutadà Honrat i ser insaculats en l'elecció de càrrecs del Consell de Cent.

Els Feliu de la Penya es poden considerar un cas paradigmàtic. Un cabaler d'aquesta família de pagesos de Mataró, el 1600 ja consta a Barcelona amb l'ofici de corder. En aquest cas el progrés econòmic i social fou molt ràpid perquè el fill va passar de botiguer de teles a mercader, va ser conseller del Consell de Cent i tresorer de la Taula de Canvi a les dècades centrals del segle. El seu fill fou el més conegut Narcís Feliu de la Penya, mercader, advocat i doctor en lleis, amb importants relacions amb el món gremial i mercantívol, així com amb la noblesa de la ciutat.¹⁹ Les seves obres, *El político discurso* i *Fenix de Catalunya*, esdevingueren les pròpies del projectisme del darrer quart del segle XVII amb una clara incidència en el redreç econòmic del període.²⁰ Un exemple més de com el nucli capdavanter d'aquella burgesia, identificada amb l'austriacisme, tenia les arrels fora de Barcelona.

Els desplaçaments vers la capital catalana s'intensificaren a la segona meitat del segle XVII com a reflex i impuls del redreç econòmic de les darreres dècades del segle. Una de les causes importants d'aquella mobilitat cal situar-la en el resultat del procés de descentralització, de desurbanització de la producció manufacturera que es va produir des de finals del segle XVI i en el primer terç del XVII. Era un recurs per sortir fora del control gremial de la ciutat, no només per les exigències que les corresponents ordinacions comportaven, sinó també per les limitacions productives que se'n despreniën. Especialment en el sector del teixit de la llana, però també en d'altres, en molts casos es tractava de mestres de taller gremial, de paraires, que impulsaven la producció en una àrea més o menys propera, o que negociaven directament amb els menestrals d'altres viles o ciutats de la xarxa urbana, amb un cost de la mà d'obra més baix i per tant amb una major facilitat de comercialització del producte final.

Un sector ben conegut és el de la producció de vidre que es feia especialment a Mataró, però també a altres poblacions del Maresme, en la qual intervenien vidriers barcelonins que invertien en els forns d'aquella comarca i que després comercialitzarien el producte

des de Barcelona.²¹ Aquell procés va comportar que la ciutat esdevingués cada cop més un centre de comercialització i en tot cas per als acabats de la producció. Amb tot, però, algun dels trets d'aquella relació va canviar entrat el segle XVII, ja que si inicialment podia ser d'una certa dependència entorn del mercat barceloní, progressivament els vidriers de Mataró i de les poblacions veïnes crearen les seves pròpies companyies i les seves àrees de mercat.²²

D'altra banda, l'esmentada desurbanització no es donava únicament a la ciutat de Barcelona sinó que també es constata en altres ciutats catalanes com Vic, on la concentració manufacturera havia comportat l'encariment de la matèria primera fins a fer entrar en crisi els paraires vigatans. Mentrestant, altres poblacions de la xarxa urbana creada entorn del mercat d'aquella ciutat com Sant Hipòlit de Voltregà, Torelló, Manlleu, Sant Julià de Vilatorrada, Oristà, Olost, Taradell, Centelles i Tona, aconseguïen un creixement important de la seva manufactura, en molts casos amb llana adquirida a Vic de mans de mercaders barcelonins que hi tenien una presència significativa.²³ Igual com succeïa amb Mataró, des de finals del segle XVI i sobretot entrat el XVII membres de famílies vigatanes se situaren a Barcelona per incrementar el seu ascens econòmic i social, sense perdre la relació amb el lloc d'on procedien, si bé en aquest cas convertits en botiguers de teles, mercaders i alguns en cavallers o ciutadans honrats.

En qualsevol cas aquella desurbanització també reflectia la creixent importància de la pluriactivitat en el món rural, un aspecte sobre el qual encara no s'ha insistit prou però de gran relleu per comprendre el grau d'articulació amb el món urbà.²⁴ Sobretot amb la dedicació al teixit de la llana que podia passar del mas al taller que establia el fill cabaler, convertit en paire, i situat en l'espai de poblament concentrat de la mateixa població. Un dels exemples, entre molts d'altres, el trobem en el poble de Castellterçol, en un context absolutament rural, a cinquanta quilòmetres de Barcelona, on es desenvolupà un fort creixement de la indústria llanera durant el segle XVII i encara en el XVIII, alhora que s'hi localitzava una altra activitat important

19. Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977, p. 75-93.

20. Narcís FELIU DE LA PENYA I FARELL, *Político discurso a S. M. suplicando mande y procure impedir el sobrado trato y uso de algunas ropas extranjeras que acaban el comercio y pierden las artes en Catalunya*, Barcelona, Imprenta de Rafael Figueró, 1681; Narcís FELIU DE LA PENYA I FARELL, *Fenix de Catalunya: compendio de sus antiguas grandezas y medio para renovarlas*, Barcelona, Imprenta de Rafael Figueró, 1683.

21. Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*, p. 206-225.

22. Joan GIMÉNÉZ BLASCO, *Mataró en la Catalunya del segle XVII: Un microcosmos en moviment*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2001, p. 502-514.

23. Jaume DANTÍ I RIU (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 2005, p. 18-23; Xavier TORRES I SANS, *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i de bandolers*, Vic, Eumo, 1995.

24. Llorenç FERRER I ALÒS, «Més enllà dels gremis i de les fàbriques d'indianes. La diversitat de formes de produir a la Catalunya del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (Barcelona), núm. 83 (2017), p. 183-211.

com era la producció i comercialització del glaç cap a la ciutat de Barcelona.

De la interrelació entre el desenvolupament manufacturer d'aquelles poblacions, la pluriactivitat i la mobilitat vers la ciutat de Barcelona, la de la família Guàrdia de Castellterçol conté tots els elements.²⁵ Família de paraires en el nucli d'aquella població, amb un creixement important de la seva activitat a partir de mitjan segle XVII, va començar a establir relacions comercials amb Barcelona, sobretot a finals de la dècada dels vuitanta, però més que amb el teixit, que també, ho va fer amb el comerç del glaç, en el qual s'havia introduït juntament amb una altra família de paraires com els Pineda, i participava en la producció, el transport i l'arrendament del subministrament del producte a la ciutat. La intervenció de paraires en aquella activitat no només suposava un augment dels ingressos, sinó que alhora comportava entrar en un altre àmbit de relacions socials com era el de la burgesia mercantil barcelonina que protagonitzava el redreç d'aquell període. Els fills del pare Jaume Guàrdia, Jaume i Melcior, se situaren a Barcelona, un com a pareire i l'altre com a botiguer de tall. La integració en la societat barcelonina es va fer també per la via del matrimoni. El fill de Melcior, Jaume Guàrdia i Morena, el segle XVIII esdevenia mercader, fabricant d'indianes, obtenia el càrrec de tresorer de l'Audiència, aconseguia la condició de Ciutadà Honrat i adquiria un senyoriu.²⁶

Aquella era, doncs, una mobilitat que partia sobretot de les vinculacions econòmiques que s'establien de manera més estreta dins de la xarxa urbana que s'havia configurat, però també com a resultat de l'articulació territorial més àmplia des d'on s'observava Barcelona com l'espai d'oportunitat. Els desplaçaments que es produïen en aquest context els feien els membres més actius dels sectors que participaven de la recuperació econòmica i que, sense abandonar la relació amb els llocs de procedència i els respectius tallers o botigues familiars, es proposaven ampliar les seves expectatives personals i familiars. En força casos s'integraven ràpidament com a membres de les companyies capdavanteres de la ciutat i alguns d'ells es convertiren en els actius més importants.

Les viles relativament properes a la ciutat hi mantenien una relació més o menys habitual i la mobilitat formava part de la quotidianitat, i fins tenien una vinculació reforçada que els donava l'antic privilegi

25. Jaume DANTÍ I RIU, «Món rural i món urbà...», p. 887-904.

26. Sobre la trajectòria dels Guàrdia en el segle XVIII, vegeu Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. 4, Barcelona, Edicions 62, 1968, p. 431-438; Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social...*, p. 230-231.

del carreratge.²⁷ Era el cas de Granollers, capital del Vallès Oriental, dins de la xarxa urbana principal, situat a mig camí entre Barcelona i Vic, i que era uns dels mercats de subministrament de blat, de pells i de neu i glaç, com a punt intermedi des de l'àrea d'aprovisionament de la Serralada Prelitoral.²⁸ Els Puiguri-guer, amb un origen probablement pagès, el 1632 constaven com a botiguers de teles i formaven part de la classe dirigent de la vila, la seva botiga era proveïda per la companyia Feu-Feliu de la Penya. Paral·lelament, un fill cabaler, Pau Puiguri-guer, era admès a la confraria de mestres botiguers de Barcelona el 1684, entrava a formar part de la companyia Feu-Feliu, contraïa matrimoni amb la filla d'un corredor d'orella reconegut —Josep Clarina—, començava a diversificar les inversions, participava de l'arrendament del dret de bolla, de manera que passava de botiguer a mercader de llotja i apareixia com a membre de la Diputació del General. Malgrat l'impacte dels efectes de la Guerra de Successió, recuperà els seus béns el 1715 i el fill, Josep Puiguri-guer i Clarina, invertí en el comerç atlàntic i seria membre fundador de la Junta de Comerç.²⁹

Els efectes d'aquella mobilitat, especialment quan es tractava de menestrals, no sembla que suposessin l'estancament econòmic dels llocs de procedència, ja que es constata el manteniment de les relacions i fins el suport mutu entre els residents a Barcelona i la família troncal. En el cas esmentat de Castellterçol, el creixement de la indústria tèxtil encara es va intensificar durant bona part del segle XVIII.³⁰ Pel que fa als negocis dels Puiguri-guer a Granollers, passada la Guerra de Successió van aconseguir mantenir el patrimoni, mentre que un fill, Pau Puiguri-guer Quintana, es traslladava a Barcelona com a aprenent de comerç i fou el que va protagonitzar l'ascens més important d'aquella branca. Va participar directament en el comerç amb les Índies i va actuar com a apoderat general de la Reial Companyia de Barcelona (1768-1769), en la qual hi

27. Jaume DANTÍ I RIU, *Granollers vila reial i carrer de Barcelona*, Granollers, Ajuntament de Granollers, 1999.

28. Jaume DANTÍ I RIU, *Terra i població al Vallès Oriental: Època moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988.

29. Jaume DANTÍ I RIU, «Del redreç a l'expansió. Els Puiguri-guer abans i després de la Guerra de Successió», a Jaume DANTÍ I RIU, Francesc Xavier GIL PUJOL i Ida MAURO (coords.), *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Catalunya entre la guerra i la pau, 1713-1813: Barcelona, 17-20 desembre 2013: comunicacions*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2013, p. 436-456. Per a l'itinerari seguit en el segle XVIII, vegeu, entre d'altres, Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social...*, p. 160-161.

30. Antoni PLADEVALL I FONT, *Castellterçol: Història de la vila i el seu terme*, Vic, Eumo, 1991, p. 271-286; Llorenç FERRER I ALÒS, «El Moianès en els segles XVIII i XIX: de l'especialització llanera a la decadència per manca d'aigua», *Modilianum: Revista d'Estudis del Moianès* (Moià), núm. 22 (2000), p. 63-92.

havia des de l'inici el membre de l'altra branca de la família Josep Puiguirguer i Clarina.³¹

Els diferents casos estudiats confirmen l'aportació econòmicament molt significativa de famílies que procedien d'espais diversos de la xarxa urbana en la configuració de la burgesia barcelonina del segle XVIII. Una xarxa que s'havia enfortit ja en el darrer quart del segle XVII i que contribuiria a la superació de la frenada i de la recuperació posterior a la Guerra de Successió.

IMMIGRACIÓ FORANA I ESTRANGERA A BARCELONA

Els desplaçaments cap a Barcelona des d'Aragó, València i Mallorca, en el marc de la Corona d'Aragó, no van ser rellevants al llarg de tot el període. Es tractava en tots els casos d'una presència puntual, sobretot en el segle XVII després de l'expulsió morisca, especialment de la valenciana i l'aragonesa. En el cas de Mallorca només es constata la presència d'alguns comerciants, dels quals tampoc es coneix que s'hi localitzessin de manera permanent. Les situacions demogràfiques i econòmiques d'aquells territoris feien que la mobilitat es donés més aviat en el seu interior.

De manera semblant va succeir des de la resta de la península Ibèrica. En els registres de l'Hospital de la Santa Creu el màxim d'ingressats d'aquella procedència correspon als anys 1539-1540, quan eren només un 7%, mentre que el mínim correspon a l'any 1660, en què tot just arribaven al 2%. Resultava igualment insignificant el nombre d'aquells immigrants que es casaven a Barcelona segons les dades de la parròquia dels Sants Just i Pastor, únicament se'n produí un lleu augment entre 1652 i 1700 motivat per la important presència militar a la ciutat durant la segona meitat del segle XVII. Aquesta escassa presència s'emmarca en les pròpies limitacions demogràfiques peninsulars i en tot cas en una orientació de l'emigració cap a les Índies que es recuperava a les últimes dècades del segle.³²

Pel que fa a l'atracció estrangera, la immigració francesa, com és sabut, va ser l'únic corrent migratori amb efectes demogràfics importants a Catalunya durant els segles XVI i XVII. Aquest és un tema que ha estat objecte de recerca des de mitjan segle XX a partir dels treballs de Jordi Nadal i Emili Giralt, els resultats dels

quals es fan extensius al que podria ser el conjunt del Principat, i de Moreu-Rey sobre Barcelona.³³

L'altra presència estrangera va ser significativa pels efectes econòmics però no pels demogràfics. Es tractava especialment de la dels italians i entre aquests la dels genovesos, en el marc de la pertinença política d'alguns d'aquells territoris dins de la Corona d'Aragó i en general de les relacions comercials habituals des de l'època baixmedieval. Aquella presència ha merescut una escassa atenció historiogràfica per a l'època moderna, motivada probablement pel qüestionament de la importància del comerç català mediterrani, amb l'excepció dels estudis de Giralt i de Josep Fontana que han estat en la base dels pocs treballs posteriors.³⁴

Immigració francesa

El moviment migratori francès es va estudiar inicialment sobretot a partir de la Matricula de francesos de 1637, que registrava els que residien a la zona costanera catalana, en el marc del conflicte entre ambdues monarquies. Paral·lelament també s'utilitzaren els sacramentaris d'algunes parròquies que eren de la mateixa àrea i el registre de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Els resultats que se'n desprenien pressuposaven una contribució semblant d'aquell important flux migratori en el creixement demogràfic català de la segona meitat del segle XVI i primeres dècades del XVII. Aquella tesi, però, ha estat matisada per un bon nombre d'estudis posteriors sobre diferents àmbits territorials.³⁵

Pel que fa a la presència francesa a Barcelona, un treball recent de Miquel Amengual Bibiloni, a partir de la documentació dels Llibres d'Esposalles de la

33. Jordi NADAL OLLER i Emili GIRALT i RAVENTÓS, *La population catalane...*; Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (segles XVI al XVIII)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1959.

34. Emili GIRALT i RAVENTÓS, *El comercio marítimo de Barcelona entre 1630-1665. Hombres, técnicas y direcciones del tráfico*, 2 vols., Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral), 1957; Josep FONTANA LÁZARO, «Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII», *Estudios de Historia Moderna* (Barcelona), núm. 5 (1955), p. 197-219.

35. Entre altres, Jaume DANTÍ I RIU, *Terra i població al Vallès Oriental...*; María Adela FARGAS PEÑARROCHA, «Movimientos del siglo XVI: la oleada de inmigrantes franceses y su integración en la Barcelona del siglo XVI», a Jesús PRADELLS NADAL i José Ramón HINOJOSA MOLTALVO (coord.), *1490, en el umbral de la modernidad: el Mediterráneo europeo y las ciudades en el tránsito de los siglos XV y XVI*, vol. 2, València, Generalitat de València, 1990, p. 785-795; Valentí GUAL VILÀ, «Gavatxos, gascons i francesos: La immigració occitana a la Catalunya moderna: El cas de la Conca de Barberà», Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 1991; Carles MILLÀS CASTELLVÍ, *Els altres catalans dels segles XVI i XVII: La immigració francesa al Baix Llobregat en temps dels Àustria*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005; Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *Quan la terra promesa era al sud...*

31. José M. OLIVA MELGAR, *Barcelona y el comercio privilegiado con América*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1987, pp. 110-111. Vegeu també Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social...*, pp. 160-161.

32. Jordi NADAL LORENZO i Emili GIRALT i RAVENTÓS, *Immigració i redreç demogràfic: Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Vic, Eumo, 2000. En el cas del Maresme, la presència d'immigrants castellans era igualment mínima, menys d'un 1%; vegeu Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *Quan la terra promesa era al sud: La immigració francesa al Maresme als segles XVI i XVII*, Mataró, Fundació Iluro, 2014, p. 229.

catedral de Barcelona, font que només havia estat utilitzada puntualment, a més dels expedients matrimonials de la diòcesi de Barcelona i la matrícula de 1637, ha permès revisar el que ja es coneixia i alhora aprofundir en les característiques d'aquells immigrants que contreien matrimoni i que, per tant, afermaven la seva localització permanent a la ciutat.³⁶ S'ha analitzat amb major precisió aspectes com el nivell socioeconòmic dels immigrants, l'ofici, l'edat d'arribada, l'origen, la procedència més immediata i el lloc d'establiment a la ciutat.³⁷

A grans trets es confirma la periodificació establerta per Nadal i Giralt pel que fa a la quantificació d'aquella mobilitat. S'inicià a la segona meitat del segle xv i va ser poc significativa entre 1481 i 1520; durant la primera meitat del segle xvi el creixement fou lleu, amb fortes oscil·lacions, entre 1521 i 1565 els francesos eren un 6,8% dels cònjuges; el període de major intensitat de l'arribada es confirma que fou el de 1566 a 1610, amb un 22,7%, que coincideix amb el del creixement més fort de la població, tant de Barcelona com de Catalunya en general; entrat el segle xvii s'iniciava el descens, tot i que en el conjunt del període de 1611 a 1643 encara significaven un 15,9%, el 1642 eren un 6%. La mitjana global d'aquella aportació, segons Amengual i Mora, hauria estat del 14%.³⁸ A diferència dels primers treballs sobre aquella immigració, però coincidint amb altres més recents, els darrers estudis constaten una certa importància de la participació femenina en el corrent que seria prop de l'11%.³⁹

Pel que fa a la procedència, la major part venien de la zona pirinenca i prepirinenca, en segon lloc eren els del Llenguadoc i conca de la Garona, i finalment els de les Terres Altes i el Massís Central, només puntualment alguns de més al nord. Els passos d'entrada més habituals eren els de la Val d'Aran, País de Foix i Cerdanya, tenint en compte que aquells passos formaven part de la quotidianitat de les relacions entre una banda i l'altra dels Pirineus, alhora que en algun cas formaven part d'una mateixa demarcació, com era el bisbat francès de Comenge que incloïa la Val d'Aran o tots els pobles de l'alta Cerdanya que formaven part del bisbat d'Urgell, malgrat la frontera assenyalada en el tractat dels Pirineus de 1659, el que Òscar Jané ha anomenat

«anomalies frontereres».⁴⁰ Les darreres aportacions s'han aproximat a les rutes seguides per aquells immigrants i constaten com s'utilitzaven, si més no en part, itineraris concorreguts com eren els camins de pelegrinatge a Santiago de Compostel·la, que deixaven quan s'encreuaven amb altres vies que els aproximaven més directament al destí, així acabaven entrant sobretot per la Val d'Aran, Lles de Cerdanya, Puigcerdà i el Portús.⁴¹

La ciutat de Barcelona ocupava el segon lloc en la preferència del destí d'aquells immigrants, això suposava entre el 25 i el 35% dels arribats, després de la localització més important que era la zona agrícola del Baix Llobregat amb un 35%. Es confirma que la major part d'aquell flux es dedicava al treball del camp, entorn del 50%, i així constaven com a treballadors, jornalers o bracers. La resta es repartia entre una diversitat d'oficis menestrals, una bona part del sector tèxtil, però també de la construcció, l'alimentació, el cuir i la metal·lúrgia, i alguns dedicats a altres oficis com els traginers o el comerç al detall.⁴²

Un dels aspectes a constatar en aquest important corrent migratori és el de poder diferenciar el volum dels temporers i dels treballadors permanents, ja que les conseqüències sobre el territori eren distintes. Aquesta informació, però, només s'ha pogut extreure del registre de 1637 i en aquest cas no es van fer constar els francesos residents a la ciutat de Barcelona. Els resultats coincideixen a mostrar situacions més o menys diverses al llarg de la costa catalana, amb una mitjana entorn d'un 30% de temporers, que en alguna població del Maresme arribaven al 40 i fins al 50%, mentre que altres zones no assolien el 20%. Així mateix hi havia una certa diferència en les edats; els treballadors permanents havien arribat de més joves, entre els dotze i els disset anys, mentre que els temporers tenien entorn dels vint-i-dos anys, de manera que aquests ja tenien vinculacions familiars o responsabilitats en el lloc d'origen.

Es tracta d'una diferenciació significativa ja que mentre que els temporers representaven el compliment d'una funció estrictament econòmica, els que es quedaven com a treballadors permanents suposaven alhora una aportació demogràfica, tenint en compte, a més

36. Miquel AMENGUAL BIBILONI, *La immigració francesa a l'àrea de Barcelona a l'Època Moderna (segles xv, xvi i xvii)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona (tesi doctoral), 2016, també disponible en línia a <<http://hdl.handle.net/10803/664038>> (consulta: 29 de setembre de 2020).

37. Miquel AMENGUAL BIBILONI i Joana M. PUJADAS MORA, «Orígens i destins de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona (1481-1643)», *Manuscrits: revista d'història moderna* (Bellaterra), núm. 34 (2016), p. 35-61.

38. Miquel AMENGUAL BIBILONI i Joana M. PUJADAS MORA, «Orígens i destins...», p. 41-43.

39. Miquel AMENGUAL BIBILONI, *La immigració francesa...*, p. 193.

40. Òscar JANÉ CHECA, «Les conseqüències del tractat dels Pirineus per a Andorra i el territori pirinenc català», a *Recull de conferències 2009: 200 anys del naixement de Darwin i 150 de l'origen de les espècies*, Andorra la Vella, Institut d'Estudis Catalans i Societat Andorrana de Ciències, 2011, p. 133-148.

41. Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, «De França a Catalunya. Una aproximació a les rutes d'accés dels immigrants francesos dels segles xvi i xvii cap a terres catalanes», a *Actes del VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Catalunya i el Mediterrani: Barcelona, 17-20 de desembre de 2018*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2019, p. 582-602.

42. Miquel AMENGUAL BIBILONI, *La immigració francesa...*, p. 204-210.

a més, que una gran part es casaven amb dones catalanes, mitjà fonamental d'integració i amb majors possibilitats d'ascens social. Consta que alguns dels que fixaven aquí la residència definitiva havien fet abans diversos viatges d'anada i tornada. Mentre que els temporers servien de referents per a altres possibles immigrants, els treballadors permanents acollien els que arribaven i els facilitaven l'accés al treball.⁴³ La xarxa pròpia de sociabilitat també es reflecteix en una proporció, ni que sigui menor, de casaments amb dones franceses immigrades o amb filles de francesos nascudes a Catalunya. Hi havia un procés d'integració, però no es pot deixar de banda l'animadversió que també apareixia sovint per les acusacions d'hugonots, de vinculacions amb el bandolerisme o pel simple fet de ser vistos com a competidors.

Els mercaders francesos constituïren a Barcelona la colònia mercantil més important, tot i tractar-se d'un nombre limitat comparat amb el volum d'immigrants de la mateixa procedència.⁴⁴ Van augmentar la presència aprofitant el període de domini polític d'aquella monarquia sobre el Principat. S'aturà la seva activitat per les mesures de prohibició imposades per la monarquia hispànica a partir de 1652 i fins a la Pau dels Pirineus de 1659. A partir d'aleshores retornaren a la llibertat d'acció malgrat les reticències de mercaders i menestrals de la ciutat i del mateix Consell de Cent. En tot cas, la vinguda i l'assentament a Barcelona responien a l'interès estratègic en l'àmbit econòmic que oferia la localització de la ciutat i de Catalunya en el seu conjunt, ja que molts d'aquells procedien de ciutats comercials franceses com Marsella, Montpeller, Toló, Narbona o Tolosa de Llenguadoc, amb les quals desenvolupaven bona part dels seus negocis sobretot d'importació de teixits. Des de Barcelona mercadejaven alhora per la costa peninsular i importaven i exportaven amb Sicília, Sardenya, Liorna i Gènova. També eren significatives les importacions del nord d'Àfrica i del nord atlàntic, d'on arribava sobretot peix.⁴⁵

La inserció social dels mercaders francesos es realitzava igualment per via matrimonial, però també per la vinculació amb companyies de comerç amb participació catalana, com fou el cas de Baltasar Aymerich amb Jaume Cortada, el baró de Maldà.⁴⁶ Un altre exemple

ben conegut és el de Pere Fizes, membre d'una família de procedència de Puèg la Ròca, poble del Carcí, que havia estat primer a Lleida i posteriorment se situà a Barcelona. Assolí a la ciutat una posició de reconeixement que el convertí en el principal importador de blat francès a Catalunya durant la Guerra dels Segadors i alhora va poder mantenir la seva capacitat d'actuació mercantil i financera amb el retorn del domini de la monarquia hispànica.⁴⁷ Les importants relacions amb les diverses instàncies del poder facilitaren l'enriquiment de Pere Fizes, que aconseguí el títol de ciutadà honorat i adquirí el castell i la castlania de Terrassa, i el seu hereu obtingué de Carles II el privilegi de cavaller.⁴⁸

Més enllà dels itineraris personals d'aquells immigrants, el seu nombre els va permetre tenir una representació pública comunitària a través de la creació de confraries i corporacions de francesos a moltes poblacions catalanes. A Barcelona, tal com estudià Enric Moreu-Rey, la confraria va ser fundada el 1616 a partir de la cessió d'un altar al convent dels frares menors de Nostra Senyora de Jesús, i d'un terreny de la mateixa propietat on es construï la capella dedicada a sant Lluís, rei, i sant Lluís, bisbe de Tolosa.⁴⁹ El 1645 foren justament els mercaders Pere Fizes, Baltasar Aymerich i Andreu Gavoti els que constituïren una societat d'assegurances marítimes els beneficis de la qual havien de servir per finançar el retaule de la capella que tenien al convent de Jesús.⁵⁰ En aquell mateix indret disposaven fins i tot d'un cementiri exclusiu. La institució es va mantenir fins el segle XIX.

En qualsevol cas, el principal motiu de l'atracció dels immigrants francesos cap a Catalunya, i a Barcelona en particular, era la manca de braços que hi havia en el territori, el dèficit demogràfic, en un context de redreç i creixement econòmic, tot el contrari del que succeïa a les zones de sortida. Barcelona oferia de manera singular l'atractiu d'una gran diversitat de sectors productius on poder-se situar, ja fos mà d'obra qualifi-

d'Història Agrària (Barcelona), núm. 6 (1987), p. 271-318.

47. Emili GIRALT I RAVENTÓS, *El comerç marítim de Barcelona...*, vol. 1, p. 60-61; vol. 2, p. 138-139.

48. Patrice POUJADE, «Pere Fizes, Barcelona i el comerç transpirinenc a la segona meitat del segle XVII», a Jaume DANTÍ I RIU (coord.), *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2015, p. 49-86; Santi TORRAS I TILLÓ i Sílvia CANALDA I LLOBET, «Els Fizes, patronatge i opulència d'un llinatge de mercaders ennoblits a la Catalunya del barroc», *Recerques: Història, economia i cultura* (Barcelona), núm. 51 (2005), p. 27-66.

49. Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona...* En alguns casos l'organització consistia en una *il·luminació*, ja que l'objectiu era contribuir al manteniment d'una llàntia encesa en un altar que els servia d'espai de referència comunitari.

50. Sílvia CANALDA I LLOBET, «La família Fizes i el seu patronatge artístic», *Pedralbes: revista d'història moderna* (Barcelona), núm. 23 (2003), p. 395-414. El retaule s'encarregava a l'escultor Josep Tramulles, artista de renom en aquell moment.

43. Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, «Les xarxes de sociabilitat dels immigrants francesos establerts a Barcelona», a Xavier TARRUBELLA I MIRABET (dir.) i Ramon GRAU I FERNÁNDEZ (coord.), *La ciutat en xarxa: XI Congrés d'Història de Barcelona, 2009: Comunicacions*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2017, p. 251-263.

44. Emili GIRALT I RAVENTÓS, «La colònia mercantil francesa de Barcelona a mitjans del segle XVII», *Estudios de Historia Moderna* (Barcelona), núm. 6 (1956), p. 215-278.

45. Emili GIRALT I RAVENTÓS, *El comerç marítim de Barcelona...*

46. Emili GIRALT I RAVENTÓS, «Família, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, baró de Maldà», *Estudis*

cada o no. Tanmateix, la localització a l'interior de la ciutat va ser d'una major concentració als barris de Sant Pere i de la Ribera, indrets de forta presència menestral i mercantívol, i també amb un nombre significatiu al Raval.⁵¹ Alguns dels mercaders havien arribat com a menestrals, però una part important havien decidit venir com a estratègia econòmica i aprofitant les circumstàncies polítiques, sense perdre els lligams amb les ciutats de procedència.

Els italians

La presència d'italians a la zona costanera catalana i especialment a Barcelona no es pot considerar el resultat d'un corrent migratori, sinó més aviat de l'atracció vinculada a la tradicional relació mediterrània, ja fos pel nexu polític en el marc de la Corona d'Aragó, amb Sicília, Sardenya i Nàpols, ja fos per l'activitat comercial en si mateixa com succeïa sobretot en el cas genovès. No es disposa d'estudis acurats sobre aquesta presència, amb l'excepció dels genovesos, a part de la contribució inestimable d'Emili Giralt encara que limitada al període de 1630 a 1660.⁵² Resseguint els registres de l'Hospital de la Santa Creu, els sacramentaris i la documentació notarial, hi ha constància de genovesos, milanesos, savoians de Niça i uns quants sards, florentins, piemontesos, sicilians, napolitans, venecians i romans. És significatiu que les xifres de l'hospital són més elevades que les parroquials, fonamentalment de matrimonis, ja que permeten suposar que eren més nombrosos els temporers que no pas aquells que fixaven la residència a la ciutat.⁵³ Entre aquells hi havia menestrals, presents sobretot a la parròquia dels Sants Just i Pastor, mariners i mercaders o negociants. Augmentaren a partir de mitjan segle XVI, tot i que els genovesos ja eren a la ciutat des del segle XV.⁵⁴ Amb la

separació de Catalunya de la monarquia hispànica i el domini de la francesa s'estroncà l'entrada entre 1640 i 1652, fins i tot alguns dels residents deixaren Barcelona, però a la segona meitat del segle XVII es va refer aquella presència.

Els genovesos per nombre gairebé podien ser considerats una colònia, però estaven molt lluny de ser tants com els que efectivament hi havia en aquell mateix temps a València, Granada, Sevilla o Cadis. Entre 1550 i 1630 s'han comptabilitzat per sobre de la trentena de mercaders i capitans de vaixell, quan els francesos en el període central del segle XVII eren cent quaranta. Eren vistos com a competència pels menestrals i pel comerç català, tant a Sicília o Sardenya com a Barcelona mateix, motiu pel qual les queixes d'uns i altres i algun conflicte puntual van aconseguir que el Consell de Cent pressionés per tal que se'n decretés l'expulsió de la ciutat el 1591, tot i que no va ser gaire efectiva perquè al cap de poc tornaven a ser-hi.

Entre altres raons, la justificació per demanar l'expulsió havia estat:

[...] com per la experiència de molts anys a aquesta part se ha entès el dany notable que rep la present ciutat i el present Principat de Catalunya de la habitació i comerç que fan y entenen els genovesos en aquell per l'acaparament que fan de blats, robes, llanes y altres mercaderies, treient-les fora del present Principat y quedant aquest desproveït.⁵⁵

La seva activitat des de Barcelona es dirigia tant cap a Sicília, Sardenya o Gènova mateix, com cap a Sevilla, Cadis o Lisboa, i posava en relació el comerç atlàntic i el mediterrani.

A diferència dels francesos, tendien a establir relacions endogàmiques entre famílies genoveses, tot i que sovint s'autoanomenaven *ciutadans de Barcelona* per fer constar la seva llarga trajectòria a la ciutat. És constata un canvi d'aquella actitud a partir de 1630 i a la segona meitat del segle XVII i en el XVIII, quan també havien perdut bona part del suport tradicional concedit per la monarquia hispànica per la seva condició de financers de la Corona, de manera que es feia més efectiva la integració amb companyies on participaven mercaders catalans i també per la via matrimonial. Així es reflecteix, per exemple, en una de les famílies de més llarga estada a Barcelona, els Berardo: una de les filles, Maria, es va casar amb el noble D. Lluís de Peguera, i l'altra, Jerònima, ho va fer amb el donzell Miquel Ramon.⁵⁶ S'afirmava una clara voluntat de vinculació

Consiglio Nazionale delle Ricerche, 2005, p. 137-174.

55. *Manual de Novells Ardits: vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. 6: *Anys 1588-1597*, ed. Pedro VOLTES BOU, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1973, p. 255-256.

56. Jaume DANTÍ I RIU, «Genovesos i ciutadans de Barcelona...», p. 644-647.

51. Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona...*, p. 19.

52. Emili GIRALT I RAVENTÓS, *El comercio marítimo de Barcelona...*; Joan Carles MAIXÉ-ALTÉS, «La colonia genovesa en Cataluña en los siglos XVII y XVIII: los Bensi», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 523-532; Joan Carles MAIXÉ-ALTÉS, *Comercio y banca en la Cataluña del siglo XVIII: la Compañía Bensi & Merizano de Barcelona (1724-1750)*, La Corunya, Universidade de A Coruña, 1994; Jaume DANTÍ I RIU, «Genovesos i ciutadans de Barcelona. Competència i impuls en el comerç mediterrani de 1550 a 1630», a *Actes del VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Catalunya i el Mediterrani: Barcelona, 17-20 de desembre de 2018*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2019, p. 633-653.

53. Jordi NADAL LORENZO i Emili GIRALT I RAVENTÓS, *Immigració i redreç demogràfic...*, p. 237-254.

54. Maria Teresa FERRER MALLOL, «I genovesi visti dei catalani nel medioevo. Da amici a nemici», a Luciano GALLINARI (dir.), *Genova, una «porta» del Mediterraneo*, vol. 1, Càller, Gènova i Torí,

amb membres de la burgesia comercial catalana que també participava de l'ascens social, en qualitat de cavallers i ciutadans honorats, com és el cas dels De Negro o els Bensi Gorgollon.⁵⁷

L'arribada de milanesos mostra un tipus de mobilitat de caràcter familiar, sovint hi havia diversos germans a la ciutat, com els Bransi, els Conti o els Preposit, i alhora es podria parlar d'una certa especialització en el comerç del vi, també de l'aiguardent i de l'oli, ja que al mateix temps apareixen com a propietaris de tavernes. Tanmateix sobresortia la dedicació comercial i financera a l'hora de participar en el noliejament d'embarcacions. La localització a Barcelona no sembla que fos significativa fins a la segona meitat del segle XVII. Tendien a una major sociabilitat al ser freqüents els casaments amb dones catalanes.

Els savoians, sobretot de Niça i Mònaco, de fet eren francòfils, tal com es manifestava en la seva principal dedicació al comerç amb França i com es beneficiaren de la situació política a partir de 1640. Són un bon nombre els que apareixen en la documentació notarial com a patrons o capitans de vaixells que sortien de Barcelona, però eren pocs els residents. Algun d'ells aconseguí una influència important com el mercader Joan Martí, que començava actuant com a comissionista i factor de mercaders genovesos, a la dècada de 1640 mercadejava cap a Andalusia, Canàries i el mar del Nord i alhora aconseguia apoderar-se de proveïments de l'exèrcit a Catalunya, primer del castellà i després del francès. Al mateix temps era nomenat ciutadà honorat i adquiria el castell i el terme de Balsareny i la senyoria de Viver.⁵⁸

Altres procedències

Amb nombres molt reduïts i motivats per l'activitat comercial es registrava a Barcelona la presència de mercaders d'altres procedències, encara que en molts casos resulta difícil poder saber si es tractava de temporers o de treballadors permanents. En conjunt no devien comportar una significació demogràfica, tal com es desprèn de la pràctica absència en els llibres parroquials de l'església dels Sants Just i Pastor. Es tractava sobretot d'una atracció emmarcada en el redreç econòmic del darrer quart del segle XVII, en el qual la recuperació estava relacionada sobretot amb el comerç atlàntic cap a Europa. Així, per exemple, la presència d'alguns portuguesos s'explica pels viatges que, pas-

sant per Sevilla i Cadis, arribaven fins a Lisboa per proveir-se de les espècies que els mercaders lusitans importaven directament.

Dos factors van contribuir a l'entrada del comerç català als mercats nord-atlàntics, tal com Jaume Torras ha exposat, la política proteccionista francesa que l'enfrontà sobretot amb Holanda i el seguit de conflictes bèl·lics que provocà la política expansionista de Lluís XIV contra la qual se situaren Anglaterra i Holanda mateix.⁵⁹ En aquell context la creixent producció vitícola catalana, i especialment d'aiguardent, va disposar d'una demanda que fins aleshores havien cobert els productes francesos. L'impuls d'aquell comerç explica la presència de mercaders i destacats agents anglesos o holandesos a Barcelona. És prou coneguda l'estada i l'activitat de John Shallet i Mitford Crowe, que constituïren una companyia dedicada a la producció d'aiguardent a Reus i a l'exportació des del port de Salou.⁶⁰

Els holandesos ja tenien unes relacions comercials directes amb Barcelona a la primera meitat del segle XVII, motiu pel qual disposaven d'un cònsol a la ciutat que vetllava pels seus interessos. Joan Kies i Arnold Jäger, que també formaren companyia, van esdevenir els dos màxims representants d'aquella presència a la segona meitat d'aquell segle i els primers anys del XVIII.⁶¹ Van arribar a la dècada de 1660 i ràpidament s'integraren entre les principals famílies mercantils de la ciutat; s'instal·laren al carrer Bonaire, on aquelles hi tenien botigues i magatzems. Primer es dedicaren a la importació de blat i de teixits, però diversificaren ràpidament els productes, també els colonials des de Sevilla i Cadis, i mercadejaren tant per l'Atlàntic com per la Mediterrània i amb l'aiguardent com un revulsiu en els seus negocis.⁶² Es van casar, pràcticament en les mateixes dates de l'inici de la dècada de 1690, J. Kies amb Maria Àngela de Sala i de Fontanella, d'una nissaga de la petita noblesa, i A. Jäger amb Josepa Colomer, filla d'un flequer enriquit i vinculat amb la burgesia mercantil.⁶³

59. Jaume TORRAS ELIAS, «Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, ss. XVI-XVIII», a *Jornades sobre viticultura de la conca mediterrània*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1995, p. 527-535.

60. Carlos MARTÍNEZ SHAW, «El comercio marítimo de Barcelona, 1675-1712. Aproximaciones a partir de las escrituras de seguros», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* (Barcelona), núm. 6 (1978), p. 309; Francesc VALLS I JUNYENT, *La Catalunya atlàntica: Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Vic: Eumo, 2004.

61. Pere MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social...*, p. 169; Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres...*, p. 292-316.

62. Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres...*, p. 301-307.

63. Josep FÀBREGAS ROIG, «Joan Kies, un comerciant en el trànsit dels segles XVII al XVIII», *Estudis d'Història Agrària* (Barcelona), núm. 26 (2014), p. 35-52; Benet OLIVA I RICÓS, *La generació de Feliu de la Penya...*, p. 62-64.

57. Joan Carles MAIXÉ-ALTÉS, «Parentesco y relaciones sociales en el seno de la burguesía barcelonesa. Los extranjeros en la Barcelona de los siglos XVII y XVIII», *Manuscrits: revista d'història moderna* (Bellaterra), núm. 6 (1987), p. 151-179.

58. Emili GIRALT I RAVENTÓS, *El comercio marítimo de Barcelona...*, p. 98-99.

Van estar ben relacionats tant amb les institucions catalanes com amb els successius virreis, van aconseguir l'arrendament d'alguns impostos i van ser proveïdors de gra per a l'exèrcit. De tot plegat se'n va desprendre l'ascens social, Joan Kies com a cavaller i Arnold Jäger com a ciutadà honrat.

Anglesos i holandesos van patir, però, els efectes de l'arribada de la nova monarquia borbònica i l'inici de la Guerra de Successió. Compromesos amb l'austriacisme, com bona part de la burgesia mercantil que havia encapçalat el redreçament econòmic, van ser objecte de la confiscació de béns i en el cas de Jäger fins i tot d'una ordre d'expulsió que finalment el Consell de Cent i la Diputació del General van poder impedir.⁶⁴ Els descendents d'uns i altres continuaven a Catalunya en el segle XVIII, encara que en situacions econòmiques diverses.

CONCLUSIÓ

Barcelona, com altres ciutats mediterrànies als segles XVI i XVII, va ser un centre d'atracció de població encara que el resultat demogràfic final no fos el d'un creixement especialment important. Les causes d'aquella mobilitat van ser diverses però per sobre de tot hi havia l'expectativa que ofería el creixement econòmic que es produí a partir de mitjan segle XVI, manifestat també amb la recuperació i el manteniment del comerç mediterrani tot i la significació de la ruta cap a les Índies Occidentals. Els desplaçaments de població catalana cap a la capital indiscutible de Catalunya responien al recurrent moviment camp ciutat, però al mateix temps a la progressiva articulació del territori en unes xarxes urbanes entorn de la principal que era la que tenia com a centre Barcelona. En aquest sentit, la creixent inter-

relació entre el món rural i el món urbà es feia particularment efectiva.

La immigració francesa pel seu volum fou, sens dubte, el flux d'entrada més significatiu a Catalunya i a Barcelona. En aquest cas va ser el buit demogràfic, la necessitat de braços, el que va fer de factor crida, tenint en compte la situació contraposada de la zona meridional del regne de França. La particular presència a la ciutat d'aquells migrants devia estar motivada per la diversitat de sectors econòmics en els quals es podien col·locar. Amb tot, les diferents conjuntures econòmiques van marcar la major o menor intensitat en l'arribada, i fins l'estroncament, així com la tipologia dels nous residents.

El trasllat a la ciutat de Barcelona de fills cabalers d'altres indrets del Principat, sense deixar les vinculacions amb els llocs de procedència, amb una integració relativament ràpida en aquella societat per la via professional, consolidada sovint a l'hora de contraure matrimoni, tenia també com a horitzó la possibilitat de l'ascens social que en molts casos s'aconseguia.

La persistència de mercaders estrangers a la ciutat durant els dos segles esmentats, particularment dels genovesos, però també d'anglesos i holandesos en la segona meitat del segle XVII, mostra que Barcelona, malgrat conjuntures diverses, ocupava un lloc de valor estratègic en l'àmbit econòmic mediterrani i alhora d'interès per a mercats nord-atlàntics. Aquests mercaders estrangers eren vistos com a competidors dels autòctons però també, a la segona meitat d'aquella centúria, s'integraven i participaven en negocis i companyies de la burgesia mercantil catalana. A la fi, uns mateixos interessos econòmics els posicionaven en el mateix bàndol dels aliats en la Guerra de Successió.

64. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 1999, p. 68-73.